

Váróczy Violetta*

AZ OKTATÁS ÉS A KÉPZÉS SZEREPE A FOGLALKOZTATÁSBAN

A 90-es évek elején az európai gazdaságnak alkalmazkodnia kellett a megváltozó termelési, kereskedelmi, befektetési hullámhoz, mely felborította az akkori munkaerőpiaci egyensúlyt és következményeként drasztikusan megnőtt a munkanélküliek száma.

A több éve tartó gazdasági erőfeszítések, amelyeket az uniós tagországok a növekvő munkanélküliség ellen hoztak, nem érték el céljukat, sőt a legjelentősebb problémává a fiatalok nehéz elhelyezkedése, munkanélkülisége vált. A munkanélküliség elleni küzdelem rávilágított arra, hogy az oktatásnak és a képzésnek nagyon fontos szerepe van a foglalkoztatási gondok megoldásában. Tartós, hosszú távú eredményeket csak a magasabb képzettségi szinttel rendelkező munkaerő érhet el.

Előtérbe került a *lifelong learning* gondolata:

Az élethosszig tartó tanuláshoz szükséges aktivitás alapja egyrészt az egyén legmagasabb iskolai végzettsége, valamint a végzettség alapján gyakorolt foglalkozások és betöltött munkakörök, másrészt szükséges az ember nyitottsága, tanulási, fejlődési képessége és a hozzáállása a tanuláshoz, de ezeken felül még a szociális helyzet is komoly befolyásoló tényező. (Palcsó, 2003)

„Az egész életen át tartó tanulás az iskolai előkészítéstől a nyugdíj utáni korig terjedően magában foglal minden formális, nem-formális és informális tanulást. Tehát az egész életen át tartó tanulás fogalmába minden olyan tanulási tevékenység beleértendő, amely tudás, készségek és képességek fejlesztése céljából történik, személyes, állampolgári, társadalmi és/vagy foglalkoztatási szempontból.” (Európai Tanács: 2002/C 163/01)

Természetesen az oktatás és képzés önmagában nem oldja meg a gazdaság és a foglalkoztatás minden problémáját, de jelentősen hozzájárulhat azok enyhítéséhez. A kérdés az, hogy az oktatás és a képzés megfelelő módon képes-e alkalmazkodni a modern kor kihívásaihoz, így a technológia és az emberi kapcsolatok „globalizációjához” vagy – túl a tartalmi korszerűsítésen – megfelel-e a módszere az eltérő képzési céloknak, szinteknek és a résztvevők igényeinek. Mindenki számára egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a társadalmi előrejutásban a tudásnak és a szakképzettségnek meghatározó szerepe van.

Az egész életen át tartó tanulás szerepe a foglalkoztatás növelésében

„Európa számára a legfőbb tőkét az emberek jelentik, és ezért az uniós ágazati politikák gyújtópontjában az egyéneknek kell állniuk.” (Comission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC (2000) 1832). Az Európai Unió tagországi felismerték, hogy a világméretű versenyben való helytállást, a társadalom tagjainak jólétét csak az emberi erőforrások, a tudás szüntelen fejlesztésén keresztül lehet biztosítani. Az oktatási, képzési rendszerek folyamatos és átfogó korszerűsítése kiemelten fontos, mert szoros kapcsolatban állnak a munkaerőpiaccal és a gazdasággal. Azáltal, hogy

---

* Főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola

szerepük meghatározó az aktivitás és a foglalkoztatás szempontjából, hatásaik közvetlenül és közvetetten, rövid és hosszú távon egyaránt érvényesülnek.

A foglalkoztatottak alkalmazásban maradását, a munkanélkülieknek és a gazdaságilag inaktívoknak a munkaerőpiaci kereslethez igazodó alkalmazkodóképességének javításának, növelésének szempontjából meghatározó, hogy az egész életen át tartó tanulás lehetősége mindenki számára – az alacsony iskolai végzettségű munkavállalók és az idősebb munkavállalók számára is – elérhető legyen. A különböző uniós dokumentumok (pl.: Fehér könyv (1996. A Lifelong Learning éve), Delors-jelentés (1997.), Hamburgi Nyilatkozat (1997.), Memorandum az egész életen át tartó tanulásról (2000.)) és a foglalkoztatási irányvonalak folyamatosan hangsúlyozzák az egész életen át tartó tanulás a foglalkoztatással/foglalkoztathatósággal kapcsolatos jelentőségét.

2000 márciusában a lisszaboni csúcsertekezleten a közösség stratégiai céljául azt tűzték ki, hogy 2010-re az Európai Uniót a világ legversenyképesebb, legdinamikusabban fejlődő, tudásalapú gazdasággal rendelkező térségévé kell változtatni. Megállapították, hogy a globális cél elérésének elengedhetetlen előfeltétele a humán erőforrások, ezen belül az oktatási-képzési rendszerek átfogó fejlesztése, az azokban rejlő lehetőségek minél teljesebb kiaknázása. Az Oktatás és képzés 2010 munkaprogramban a siker mozgatórugójának az ezen területeken végrehajtandó reformokat, továbbá az élethosszig tartó tanulás konkrét valósággá válását, illetve a tanítás és képzés Európájának létrejöttét nevezték meg.

Ha az EU a legversenyképesebb tudásalapú gazdasággá akar válni, akkor elegendő számú szakemberre van szüksége, akik alkalmasak a közösségi kutatások és a munkaerőpiac szükségleteinek kielégítésére is. A középfokú oktatás lemaradása hátrányosan érinti a felsőoktatást is. Az Európai Unióban a 25-64 év közötti férfiak 23%-a, a nők 20%-a rendelkezik diplomával, míg Japánban ugyanezen korosztályból a férfiak 36%-a, a nők 32%-a, az Amerikai Egyesült Államokban pedig mindkét nem átlagát nézve 37%. Nemzetközi és hazai elemzések egyaránt azt mutatták az elmúlt években, hogy azoknak az országoknak sikerült a gazdasági növekedésben felzárkózni, amelyek felismerték az oktatás jelentőségét és nem riadtak meg a viszonylag hosszú távú és az anyagiakban, valamint időben is ráfordítás-igényes beruházásoktól. Az OECD ilyen irányú felmérése azt mutatta, hogy általánossá kezd válni a 17-18 éven át tartó tanulmányi időszak. Az EU kiemelkedő foglalkoztatási szintjével rendelkező Dániában, az Egyesült Királyságban, Hollandiában és több tagországban is megfigyelhető a tanulmányi idő kitolódása. Hazánkban - Csehországhoz hasonlóan - átlagosan 14-15 évet töltenek el a fiatalok szervezett oktatási intézményekben.

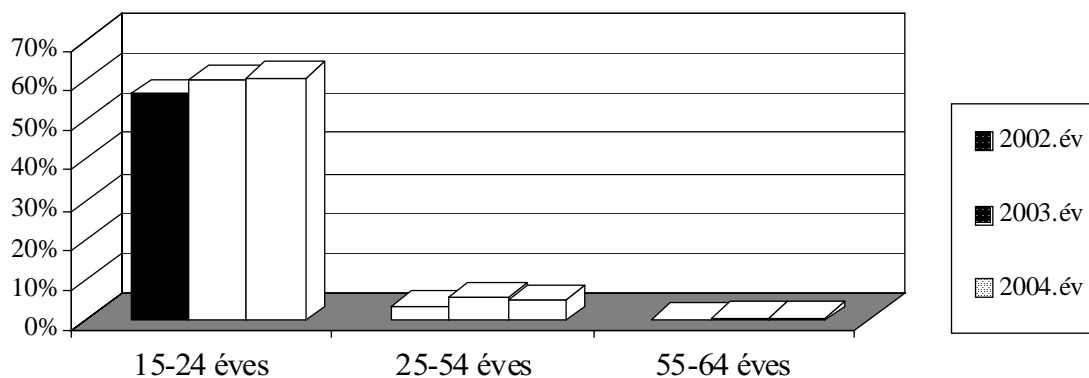
Az uniós elvárásoknak megfelelően a magyar kormány is megalkotta az egész életen át tartó tanulásról szóló stratégiáját és cselekvésének irányát a 2007-2013. közötti időszakra. A Kormány által elkészített az egész életen át tartó tanulást megcélzó stratégia átfogó keretet ad az emberi erőforrások fejlesztésének. Egységes rendszerbe foglalja a formális, nem-formális és az informális tanulás tekintetében a közoktatással, szakképzéssel, felsőoktatással, felnőttoktatással és felnőttképzéssel kapcsolatos kormányzati törekvéseket.

Az oktatásban és képzésben résztvevők számának alakulása

A hazai emberi erőforrások állapotát az is meghatározza, hogy a 15-64 éves munkaképes-korú népesség évről-évre 1%-kal fogyatkozik.

1. ábra

Oktatásban, képzésben részt vevő népesség aránya a népességen belüli korcsoportonkénti bontásban

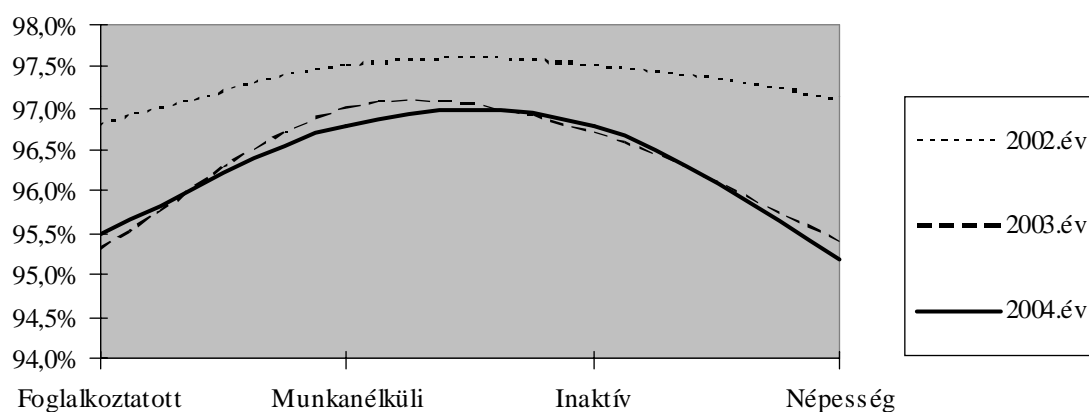

Forrás: „Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért” statisztikai melléklete 18-22. oldal

Magyarországon 2002-ben a 15-64 éves munkaképes-korú népesség még csak 13,7%-a, vagyis 938 ezer fő, viszont 2004-ben már 1030 ezer fő, a 15-64 éves népesség 15,1%-a vett részt valamilyen oktatásban, képzésben. A 15-24 évesekre minden évben jellemző volt, hogy közel 60%-uk még tanult vagy továbbtanult. Ha a 15-24 éves korosztályt figyelmen kívül hagyjuk akkor kiderül, hogy 2002-ről 2004-re a 25-64 évesek közül csak 1,5 százalékponttal tanultak többen. Ez jelzi, hogy az életkor előrehaladtával a felnőttek tanulási hajlandósága/kedve jelentősen csökken.

2. ábra

Oktatásban, képzésben részt nem vevő 25-64 évesek

Forrás: „Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért” statisztikai melléklete 18-22. oldal

Összességében megállapítható, hogy az a folyamat, mely az emberi erőforrások fejlesztésére irányul, Magyarországon is megfigyelhető. 2002-ről 2004-re mind a gazdaságilag aktív (a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együtt), mind a gazdaságilag inaktív (pl.: tanulók, eltartottak stb.) 25-64 éves népesség egyre nagyobb hányadát sikerült bevonni különböző képzésbe vagy oktatásba.

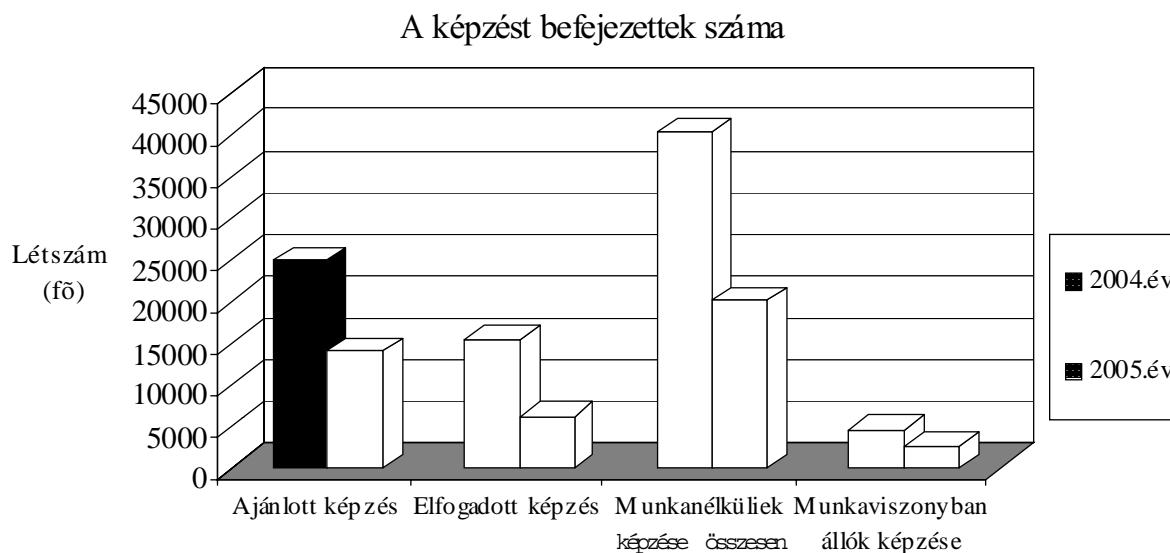
Munkaerőpiaci képzések szerepe

A munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinek növelését és a nem megfelelő szaktudással rendelkező, illetve az egy éven belül várhatóan elbocsátásra kerülő alkalmazottak munkahelyének megtartását segíti elő a munkaerőpiaci képzések. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat által támogatott munkaerőpiaci képzésekbe kétféle módon (ajánlott képzés vagy elfogadott képzés) kapcsolódhatnak be a munkanélküliek. Az *ajánlott képzés* megnevezés azt jelenti, hogy a munkanélküli az illetékes munkaügyi központ által összeállított és ajánlott szakmában, szakirányon kezdheti meg tanulmányait. *Elfogadott képzés* esetén az egyéni érdeklődési körnek megfelelő képzés választható, melyet a munkaerőpiaci igények (kereslet), illetve a rendelkezésre álló források (pl.: szaktanár, különleges eszközök, felszerelések) figyelembevételével a munkaügyi központ elfogad és egyúttal támogat. A munkaviszonyban állók ezen kívül a munkaadó által javasolt képzésben is részt vehetnek.

A képzések hatékonyságának vizsgálata

Munkaerőpiaci képzésben 2004-ben regisztrált munkanélküliek 14%-a, 2005-ben már csak 9,5%-a vett részt. A képzést befejezettek száma 49,7%-kal volt kevesebb mint egy évvel ezelőtt. Ennek egyik oka, hogy több tanfolyam is csak 2005 II. félévében indult, emiatt a 2006-os évre áthúzódó kurzusok létszáma lett magasabb.

3. ábra

Forrás: A 2005. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése a monitoring vizsgálat eredménymutatói alapján, Foglalkoztatási Hivatal belső anyag, 2006.

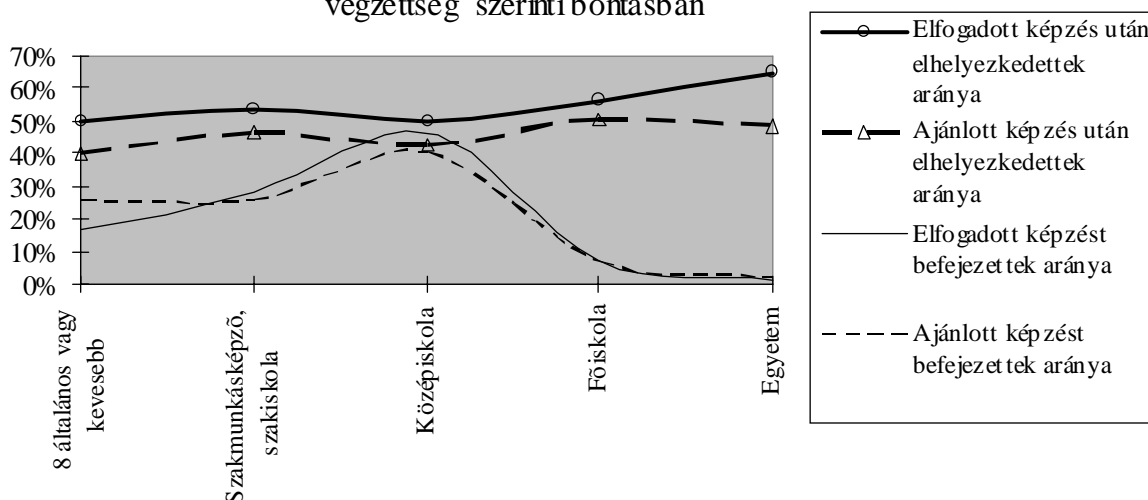
A munka melletti képzésben részt vett dolgozók 90,4%-a a tanfolyam befejezése után is alkalmazásban maradt eredeti munkaadójánál, és 99,6%-uk az átképzés után új munkakörbe került.

Elhelyezkedési arányok

A Foglalkoztatási Hivatal által elvégzett követéses vizsgálatok (a tanfolyam befejezése után 3 hónappal) a képzések hatékonyságát, vagyis a munkanélküliek képzésének eredményességét abból a szempontból is elemzik, hogy a munkanélküli a képzésből kikerülve el tudott-e helyezkedni, vagy továbbra is állást keres.

4. ábra

A létszám megoszlása és elhelyezkedési arányok a legmagasabb iskolai végzettség szerinti bontásban

Forrás: A 2005. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése a monitoring vizsgálat eredménymutatói alapján, Foglalkoztatási Hivatal belső anyag, 2006.

A legfeljebb nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési aránya a legalacsonyabb, átlagosan 42%. A szakmával rendelkezők 48,7%-a talált állást. A diplomával rendelkezők elhelyezkedési aránya a legmagasabb, átlagosan 52,2%. Egyetemi végzettséggel elfogadott képzés esetén 64,7%, míg főiskolai végzettséggel 56,2% az elhelyezkedési arány.

Primer kutatás a munkanélküliek munkaerőpiaci képzéséről

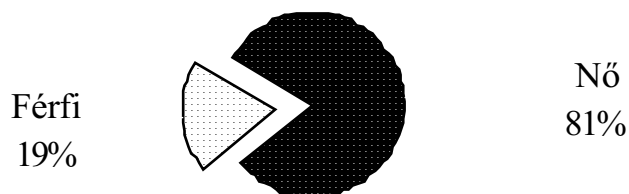
Lehetőséget kaptam az egyik munkaerőpiaci képzést is végző szervezet által munkanélkülieknek szervezett képzés figyelemmel kísérésére. Ezután döntöttem úgy, hogy a képzések résztvevőivel kérdőívet töltetek ki. Szerettem volna látni, hogy az országos tendencia hogyan alakul.

A vizsgálati körbe 100 fő munkanélküli került bevonásra. Természetesen ez nem tekinthető reprezentatív mintának, az adatok azonban kellő alapot szolgáltatnak a legfontosabb összefüggések érzékelésére. A visszakapott és értékelhető kérdőívek száma 72 darab volt (ez csekély mennyiség a Foglalkoztatási Hivatal munkanélküli képzésben megfigyelt több, mint 20000 fős létszámához képest), mégis a „várt” és a kapott eredmények nagyon hasonlóak.

A megkérdezett 72 fő OKJ-képzésben vesz részt, alap-, közép- illetve emelt szinten. A képzésekbe történő bekerülés feltétele iskolai végzettséghez kötött, nyelvvizsgálóhoz viszont nem minden esetben. Ha a képzés sikeres teljesítésének feltétele a nyelvvizsga megszerzése is, akkor a tanfolyam nyelvi képességgel is kiegészül.

5. ábra

A megkérdezettek nemenkénti megoszlása

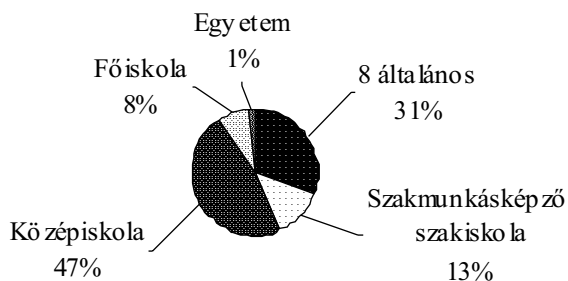

Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A megkérdezett álláskeresőik közül 58 nő és 14 férfi vesz részt ilyen képzésben. A véletlen minta szerint is – akárcsak az országos adatok alapján – magasabb volt a nők aránya.

6. ábra

A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

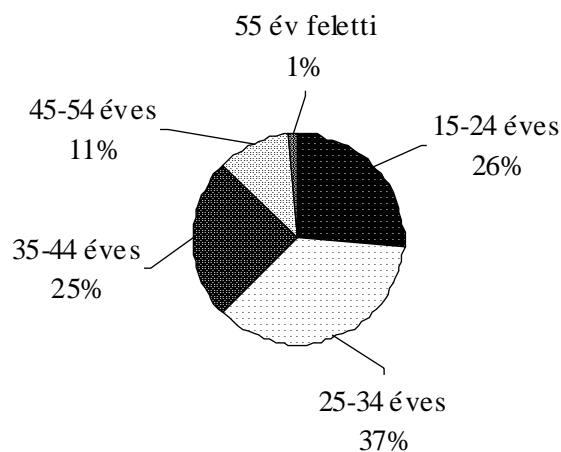

Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A legtöbben középfelsőfokú végzettséggel rendelkeznek, szakmájuk nincsen. A képzésben résztvevők kevesebb, mint 10%-a rendelkezik diplomával. Az az országos adat, mely szerint az egyetemi végzettségűek aránya a legalacsonyabb a munkanélküliek körében, itt is bebizonyosodott.

7. ábra

A megkérdezettek korcsoportonkénti megoszlása

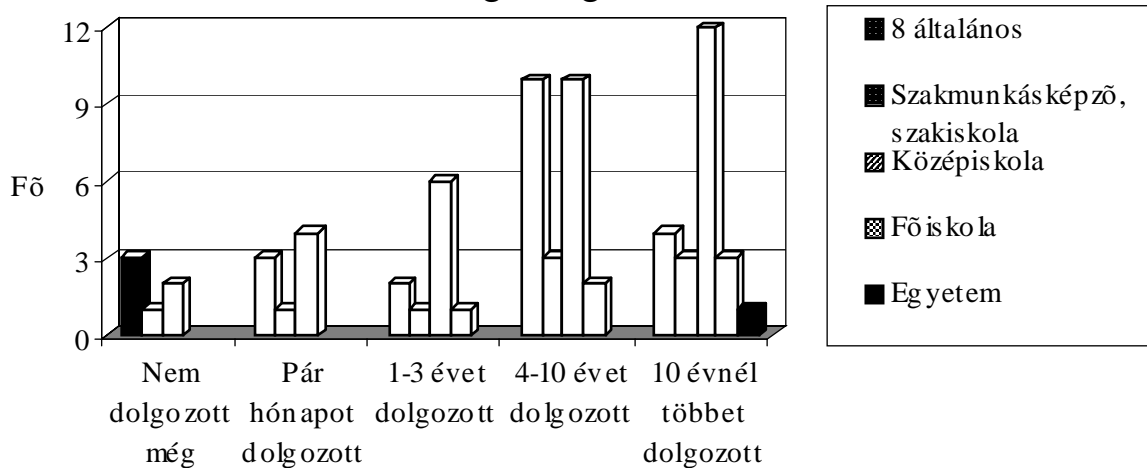

Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A mintában is a 25-44 éves korosztály alkotja a munkanélküliek legnagyobb hányadát (összesen 62%-át).

8. ábra

A megkérdezettek csoportosítása a munkaviszonyban eltöltött idő és iskolai végzettség szerint

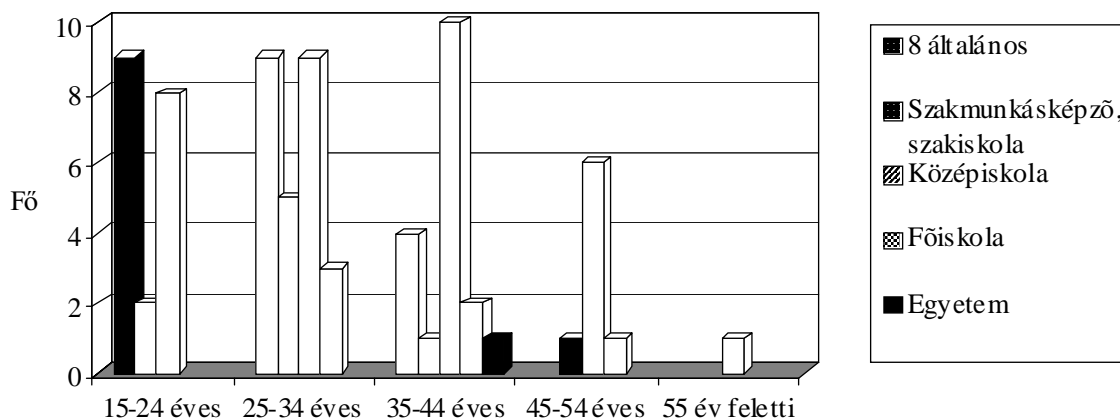
Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A legrövidebb ideig az általános és középiskolai végzettséggel rendelkezőket (14 fő) foglalkoztatták, illetve voltak olyanok (36 fő), akiket sok év munkaviszony után bocsátottak el. A 6 fő pályakezdő közül a leghátrányosabb helyzetben az általános iskolát végzett 3 fő van, mert semmilyen munkatapasztalattal nem rendelkezik.

A diplomával rendelkező 7 fő, több alkalmazásban eltöltött év után lett munkanélküli. A megkérdezettek (végzettségétől függetlenül) 34%-a lett több mint 10 év munkaviszony után munkanélküli.

9. ábra

A megkérdezettek csoportosítása korcsoportonként és iskolai végzettség szerint

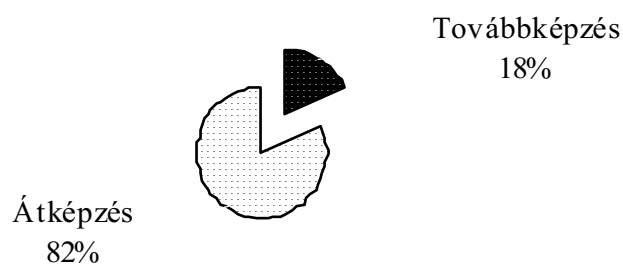

Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A munkanélküliek legnagyobb hányadát országos szinten is a 25-44 évesek korosztálya és azon belül is az általános és középiskolai végzettségűek alkotják.

10. ábra

A megkérdezettek véleménye a képzés jellegéről

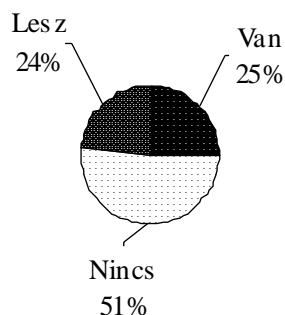
Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

A válaszadók közül 59 fő a képzést eredeti szakmájához, végzettségéhez képest átképzés jellegűnek jelölte meg, vagyis azt reméli, hogy a képzés befejezése után más területen el tud majd helyezkedni.

11. ábra

Nyelvvizsgával rendelkezők

Forrás: Saját kérdőíves feldolgozás

Mindenképpen fontosnak tartottam, hogy felmérjem a megkérdezett munkanélküliek idegennyelvismeretét. Az ábrán jól látható, hogy a képzésben részt vevők több mint fele nem rendelkezik nyelvvizsgával és ez a képzés sikeres elvégzésének sem feltétele. 17 főnek, vagyis 24%-uknak azonban a képzés sikeres elvégzéséhez nyelvvizsgát kell szerezni.

A 72 fő által kitöltött kérdőívek igazolták a hazai álláskeresők legfontosabb jellemzőit, melyek országos, sőt nemzetközi megfigyelésre, elemzésre azért van szükség, hogy a foglalkoztatási problémák eredőjét feltárhassuk és a munkanélküliek számát csökkentő intézkedéseket az illetékesek meghozhassák.

A munkaerőpiaci képzésekkel kapcsolatos tapasztalatok

1. A képzések elkezdéséhez szükséges legmagasabb iskolai végzettség előre meghatározott. A résztvevők azonban eltérő időpontban végeztek, ebből adódik, hogy tudásuk nincs egyforma szinten, van akinek már el is avult. Ha a tanfolyam (képzés) indulása előtt az adott képzésben részt vevő csoporttagok egy ismétléssel, tudásfrissítéssel, személyiségfejlesztő tréninggel kezdenének, növekedhetne motivációjuk és érdeklődésük. Ez azonban a képzési idő meghosszabbodását eredményezné, amit a társadalom tagjai általában nem helyeselnének.

2. A munkanélküliek az illetékes munkaügyi központban vagy munkaügyi kirendeltségen regisztrálathatják magukat és a helyileg kiírt programokon vehetnek részt. A munkanélküli így nem tud az ország másik pontján bejelentett üres álláshely betöltésére pályázni, pedig lehet, hogy eredeti szakmájának, képzettségének megfelelt volna az állás. Magyarországon nem jellemző, hogy egy álláslehetőség miatt az egész család egy másik városba költözzön. (A munkanélkülieknek Székesfehérváron létrehozott kollégiumi szállása néhány százalékos kihasználtság mellett működik.)

3. Az általam felhasznált monitoring vizsgálatban a Foglalkoztatási Hivatal csak a Munkaerőpiaci Alap decentralizált keretéből fedezett képzéseket és azok hatékonyságát vizsgálja. A képző intézmények pályázhatnak különböző uniós pénzekre is, például a HEFOP keretében. Ezeket a munkanélkülieket és elhelyezkedési lehetőségeiket az általam felhasznált monitoring vizsgálat nem elemzi. A hatékonyságvizsgálat hiányosságának tartom továbbá, hogy nem veszik figyelembe azt, ha valaki a képzés befejezése után – mondjuk – a képzéssel érettségit szerez és felsőoktatási intézményben tanul tovább.

4. A munkanélküli-képzéseken oktatók végzettsége nem minden esetben megfelelő. Véleményem szerint nem biztos, hogy egy általános iskolában tanító pedagógus a munkáját itt a munkanélküliek

képzésén teljes körűen el tudja látni. (Hiszen itt már felnőttekről van szó, akik komoly problémákkal küzdenek.) A felnőttképzésben oktató szakemberek, (az új szakmát megteremtő) andragógusok képzésére lenne szükség.

5. A pályaválasztási tanácsadó országos hálózatának megszüntetése után sok fiatal csak a divat hullámaikat követve iratkozott be különböző oktatási intézményekbe. Egyenes arányban nőtt az ellentmondás a népszerű iskolák, szakok „túltermelése” és az elhelyezkedési gondok között. Pályaválasztási tanácsadásra nemcsak fiatal korban lenne szükség, hanem akár életünk során bármikor.

Összegzés

A munkanélküliek és a munkát nem keresők (az inaktívok is) munkaerőpiacra történő bevezetéséhez vagy visszavezetéséhez a legnagyobb és legfontosabb feladat a foglalkoztathatóságuk javítása. Ez a képzettségük növelésén keresztül valósítható meg. A munkanélküliség igazi áldozatainak azok az emberek, akik keresik a munkaerőpiacra való visszajutás lehetőségét, de sem önerejükben, sem a munkaerőpiaci szervezet segítségével nem tudnak munkához jutni.

A megváltozott gazdasági, szociális és képzési feltételek között a tudás alapjait azok a készségek jelentik, amelyek nélkülözhetetlenek a tanulás, a munka és az önmegvalósítás folyamatához és hozzájárulnak az országok állampolgárainak életminőségéhez is. Ebben a folyamatban az oktatásnak, a képzésnek már a felnőttek ez irányú problémáival is foglalkoznia kell. Az EU tagállamai egyetértenek abban, hogy mindenféle oktatási, képzési lehetőséget fejleszteni és még hatékonyabbá kell tenni a célkitűzések eléréséhez. Minden országnak a saját körülményeihez alkalmazkodva kell kialakítania/átalakítania az oktatási és képzési rendszerét. Az oktatásnak és a képzésnek kulcsszerepe van a fejlődés megteremtésében, mert a megszerzett tudást az egyének további, sőt egész életük során hasznosíthatják, alkalmazhatják. A tudás alapú társadalom jellemzője, hogy a tanulás nem fejeződik be az iskolák elvégzésekor. A továbbképzés, átképzés, az önképzés, az önművelés a hosszú időn át tartó foglalkoztathatóságnak, illetve az egyes életszakaszok változó körülményeihez való alkalmazkodás szükséges velejárója. A hazai emberi erőforrás állapotát, megújulásának lehetőségét elsősorban a felnőttek különféle oktatási, képzési formákban való részvétele befolyásolja.

Magyarországon a népesség oktatásban, képzésben való részvétele évek óta növekvő tendenciát mutat. Fokozott figyelmet kell fordítani a munkanélküliek képzésére, oktatására is.

Véleményem szerint azonban – melyet a kutatásom is alátámaszt - az emberek megelégszenek az iskola elvégzésével és nem fektetnek hangsúlyt a továbbképzésükre, önképzésükre. Emiatt sajnos már csak későn eszmélnek rá, hogy munkaerőpiaci pozíciójuk gyengült, hiszen foglalkoztathatóságuk feltétele a naprakész tudás birtoklása (mint például a számítógép felhasználói szintű ismerete, internethasználat ismerete, nyelvtudás stb.).

A megfelelő továbbképzéseknek és átképzéseknek, ezen túlmenően a helyi (regionális, megyei) sajátosságok figyelembevételének kulcsszerepe van a munkanélküliség kezelésében, csökkentésében.

A jövőre vonatkozóan Magyarországnak számos problémával kell szembenéznie. 2008-ban az új kétszintű felsőoktatási rendszert kb. kétszerannyi friss diplomás hagyja el, mint jelenleg. Vajon megtalálják-e a helyüket a munkaerőpiacon, van-e ekkora felvevőpiac? A felmerülő problémát – ha nem is oldja meg teljes egészében – talán mérsékelhetné az, ha a felsőoktatási intézmények és a vállalati szektor képviselői egyeztetnének. Ezáltal lehetővé válna, hogy az oktatás alkalmazkodjék a dinamikus változó piaci igényekhez. Az uniós csatlakozásunkkal a határok kibővültek, ezért ma már létkérdés, hogy az adott ország mennyire nyitott a világra.

IRODALOM

A 2005. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése a monitoring vizsgálat eredménymutatói alapján. (2006.) Foglalkoztatási Hivatal belső anyag

A Magyar Köztársaság Kormányának stratégiája az egész életen át tartó tanulásról.
in: http://www.okm.gov.hu/doc/upload/200604/angol_strategia.pdf, letöltés:2006.08.10.

Az oktatás szerepe a gazdaság és a társadalom fejlődésében. (2001.) Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

Comission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC (2000) 1832. in: http://eakademia.echt.hu/ebl/show_image/tanulas_memorandum.pdf?ID=25506,

Európai Tanács 2002/C 163/01

Mihály Ildikó (2005.): *Oktatás és képzés 2010.*
in: <http://www.oki.hu/printerFriendly.wphp?tipus=cikk&kod=2005-02-ut-Mihaly-Oktatas>,

Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért 2005-2008.

Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért statisztikai melléklet
in: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13950>

Palcsó Mária (2003.): *Andragógia az ezredfordulón.* Budapest, Zsigmond Király Főiskola.

Zachár László (2004.): *Az egész életen át tartó tanulás kulcspontjai az emberi erőforrás fejlesztésében.*
in: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=felnottkepzes-zachar-felnottkepzes>

